

2

DE ONTMOETING MET SACRALE/
HEILIGE TEKSTEN:
GEWELDDADIGE TEKSTEN

MODULE TWEE

GEWELDDADIGE TEKSTEN

2.1 HET OFFER VAN ISAAK: BEELDFRAGMENT

Figuur 2.1
Het beeldfragment

Michael, Pieter-Jan, Sarah en Ahmed zijn samen aan het skaten. Op een gegeven moment schuift Michael uit en botst hij tegen Pieter-Jan. Door deze botsing breekt het wiel van Pieter-Jan zijn skateboard af. Vervolgens komt het tot een conflict tussen Michael en Pieter-Jan. Pieter-Jan denkt dat Michael zijn skateboard met opzet heeft gebroken. Pieter-Jan beschuldigt Michael ervan altijd gewelddadig te handelen omdat hij katholiek is, en hij verwijst naar een verhaal uit de Bijbel waarin een vader zijn eigen zoon moet vermoorden. De vrienden gaan op zoek naar het verhaal, genaamd 'het offer van Iszaak', en ontdekken de ware betekenis ervan.

2.2 HET OFFER VAN ISAAC: INTERPRETATIE

2.2.1 DE TEKST: VERKENNING

God zei: *“Abraham! Offer je zoon Isaak voor Mij op de berg Moria.”*

Abraham stond op, zadelde zijn ezel en hakte hout voor het offer.

Met twee knechten en zijn zoon ging hij op weg. Op de derde dag beval hij zijn knechten bij de ezel te blijven. Hij legde het hout op de rug van Isaak en trok alleen met de jongen verder. Abraham droeg het vuur en het mes.

“Waar is het offer?” Vroeg Isaak. Abraham zei: *“Daar zal God voor zorgen, mijn jongen.”*

Toen ze op de offerplaats waren gekomen, bouwde Abraham een altaar. Hij stapelde het hout, bond zijn zoon vast en legde hem op het altaar.

Maar terwijl hij zijn arm met het mes hief, riep een stem uit de hemel: *“Abraham! Raak de jongen niet aan! Nu weet ik dat je ontzag voor God hebt. Je had Mij zelfs je zoon willen geven.”* Abraham keek op en zag een ram, die verstrikt zat in de struiken.

Hij offerde de ram in plaats van zijn zoon.

Daarop keerde Abraham naar zijn knechten terug; samen gingen zij naar Berseba. En Abraham bleef in Berseba wonen.

Bron: S. DE BRUYN, B. LEMMELIJN & S. VANDEN HEEDE, *Bijbel. Verhalen uit het Oude Testament*, Tielt, Lannoo, 2017.

Voor een langere versie van dit Bijbelverhaal, zie: KBS, *Willibrordvertaling 1975. Genesis 22, 1-19.*

OPDRACHT. Lees het verhaal van 'het offer van Isaak' (Genesis 22, 1-19) en beantwoord de onderstaande vragen.

Duid in de tekst verzen aan...

- die je tegen de borst stoten;

- die je verrassen;

- die je niet begrijpt.

Figuur 2.2
Caravaggio – 'Het offeren van Izak' (1603)
Beeld: Wikimedia
Commmons: [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Sacrifice_of_Isaac-Caravaggio_\(Uffizi\).jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Sacrifice_of_Isaac-Caravaggio_(Uffizi).jpg)

Wat gebeurt er in het verhaal? Welke bedoeling heeft God volgens jou wanneer Hij aan Abraham vraagt om zijn zoon Isaak te offeren? Wat denk je hiervan?

2.2.2 HOE EEN BIJBELVERHAAL LEZEN?

💡 Het offer van Isaak is geen alledaags verhaal uit de Bijbel. Dit dramatische verhaal gaat namelijk over een verbazingwekkende opdracht van God. We vinden dit verhaal terug in het Bijbelboek Genesis, het eerste boek van het Oude Testament

💡 In het verhaal lezen we dat God aan Abraham vraagt om zijn enige zoon, Isaak, te offeren. Verlangt God echt dat christenen mensen offeren? Als je het verhaal letterlijk leest, dan lijkt het inderdaad zo dat God zulke gruwelijke dingen vraagt aan mensen. Toch is dit niet de boodschap van het verhaal. Je moet namelijk altijd kijken naar de **symbolische betekenis van ieder Bijbelverhaal**. Dit wil zeggen dat je verder moet kijken en denken dan de woorden die letterlijk zijn neergeschreven. Je moet in Bijbelteksten bovendien niet zoeken naar feiten, maar vooral kijken naar de beelden en de symbolen die gebruikt worden om een visie op God, de wereld, de mens en gebeurtenissen uit te drukken.

💡 Bijbelteksten zijn zeer oude teksten die lang geleden geschreven zijn in een heel andere cultuur. De wereld waarin je leeft, beïnvloedt altijd jouw denken en doen. Het offer van Isaak is een verhaal uit Genesis. Dit is het eerste boek van het Oude Testament. Het Oude Testament is meer dan 2000 jaar oud. Toen was de wereld heel anders dan die waarin wij vandaag leven. Dit is belangrijk om bij stil te staan wanneer we dit Bijbelverhaal vandaag lezen.

Wat denk jij dat er anders was aan de wereld van Abraham en Isaak?

Figuur 2.3
Het beeldfragment

De cultuur waarbinnen de verhalen uit het Oude Testament tot stand kwamen, is deze van het Midden-Oosten. In die tijd was het leven sterk geconcentreerd op het platteland, lokale steden en kleine dorpjes. De mensen leefden toen vooral van landbouw en visvangst, handwerk en handel. Elektriciteit en internet bestonden niet. Maar ook het christendom bestond nog niet. In het algemeen werd het religieuze leven in het Midden-Oosten gekenmerkt door polytheïsme. De term 'polytheïst' verwijst naar iemand die niet in één god gelooft, maar in meerdere goden. De term 'polytheïsme' verwijst dus naar een religie met meerdere goden. **Al deze elementen hebben de verhalen uit de Bijbel beïnvloed.**

2.2.3 VRAAGT GOD ECHT MENSENOFFERS VAN ZIJN GELOVIGEN?

Terug naar ons verhaal. In Genesis 22, 1-19 lezen we dat God aan Abraham vraagt om zijn zoon, Isaak, te offeren. In de tijd van Abraham, zo'n 2000 jaar geleden, was een offer brengen aan (een) God heel gewoon. De mensen deden dit om de goden gunstig te stellen en om hen te eren. Abraham doet wat God hem vraagt. Hij gaat met Isaak op pad. Boven op de berg Moria staat Abraham op het punt om zijn zoon te offeren aan God.

Kunnen we dit Bijbelverhaal gebruiken om religieus geweld goed te keuren? Kies één van onderstaande antwoorden en leg uit.

- Ja, God verlangt echt van Abraham dat hij zijn zoon offert, en dus vermoordt.**
- Ja, maar alleen als God dit aan ons vraagt.**
- Neen, want dit verhaal komt eigenlijk niet uit de Bijbel.**
- Neen, dit verhaal bekritiseert geweld in de naam van God, want op het einde van het verhaal wordt Isaak niet geofferd, maar een dier.**

Waarom koos je voor dit antwoord?

Stelling: "Het offer van Isaak is een gruwelijk verhaal uit de Bijbel dat mensen- en kinderoffers goedkeurt." Ben je het eens met deze stelling? Waarom wel/niet?

Figure 2.4
Het offeren van Isaak
street art Brussel, België
Beeld: Sparrow
via Wikimedia Commons,
Dit bestand is
gelicenseerd onder
de Creative Commons
[Naamsvermelding-
GelijkDelen 4.0
Internationaal](#) licentie.
Geen wijzigingen in het
werk zijn aangebracht.
[https://commons.
wikimedia.org/wiki/
File:The_sacrifice_
of_Isaac_street_art_
Brussels_02.jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:The_sacrifice_of_Isaac_street_art_Brussels_02.jpg)

Het verhaal van Abraham en Isaak (Gen 22, 1-19) is niet zomaar een gruwelijk verhaal uit de Bijbel dat kinderoffers goedkeurt! Op het laatste moment houdt God Abraham immers tegen en Hij zorgt zelfs voor een offerdier (een ram). Dit is een belangrijk punt in het verhaal dat aantoont dat God zich verzet tegen mens- en kinderoffers. God wil geen offers, want Hij wil niet dat mensen een prijs betalen om zich van Zijn gunsten te kunnen verzekeren. Het verhaal bekritiseert offers aan God. **Eigenlijk wordt in dit verhaal gezegd dat geweld niet kan, en zeker niet om God gunstig te stellen.**

2.2.4 EEN ALMACHTIG VADERSCHAP?

De boodschap van Genesis 22 gaat verder dan alleen het verbod op mensenoffers. Het gaat ook om een beproeving van Abraham. Een beproeving die niet inhoudt dat hij Isaak daadwerkelijk moet offeren, maar wel dat **hij zijn zoon moet leren loslaten**. God vraagt uiteindelijk aan Abraham om een ram te offeren in de plaats van Isaak. Dit dier stond in de oudheid symbool voor mannelijkheid, leiderschap en geweld. Het verhaal wil zo duidelijk maken dat Abraham de macht over zijn zoon opoffert in plaats van zijn zoon zelf.

Dit wordt ook duidelijk aan het einde van het verhaal. Abraham gaat alleen verder, zonder Isaak. Dit verhaal keurt dus niet alleen mensenoffers af, maar zegt ook dat kinderen niet zomaar het bezit zijn van hun ouders. Als ouder kan je niet zomaar alles beslissen wat er met je kind gebeurt. De ram die uiteindelijk wordt geofferd staat, zoals reeds gezegd, symbool voor mannelijkheid en macht. Door deze ram te offeren, toont Abraham dat hij als vader niet volledig kan en wil heersen over zijn kind. Door Isaak los te laten, leert Abraham ook zijn eigen toekomst loslaten. God zorgt ervoor dat de liefde van Abraham voor zijn zoon uiteindelijk overwint. Daardoor krijgt de zoon de ruimte om te leven.

Het verhaal van Abraham heeft een dubbele symbolische betekenis, maar welke? Duid het juiste antwoord aan.

- Het verhaal toont dat God de meest oprechte gelovigen telkens zal belonen. Hij redt daarom Abraham zijn zoon, Isaak, en zorgt ervoor dat Isaak zijn vader steeds zal blijven respecteren.**
- Het verhaal toont ons dat God Zich verzet tegen mensenoffers en maakt duidelijk dat een vader steeds zijn zoon moet blijven beschermen.**
- Dit verhaal verzet zich tegen mensenoffers. God wil helemaal geen mensenoffers en wil Abraham duidelijk maken dat een vader niet zomaar de volledige macht heeft over zijn kind(eren).**
- Het verhaal toont een God Die Zijn trouwe gelovigen beloont en beschermt. Daarnaast wil dit verhaal ook duidelijk maken dat ouders steeds de laatste beslissing kunnen nemen over het lot van hun kinderen.**

2.3 ZELF EEN ISAAKOFFER BRENGEN?

Wat is een Isaakoffer? Bij een symbolische lezing van het Bijbelverhaal over het offer van Isaak kunnen we onszelf afvragen of wij vandaag al dan niet soms een **'Isaakoffer'** brengen. Opofferingen horen bij het leven. Ze leren ons stilstaan bij en nadenken over het leven en onszelf. Dit wordt ook wel **'een Isaakoffer brengen'** genoemd. Bij gelovigen kan zo'n Isaakoffer ertoe leiden dat zij het eigen mensbeeld, maar ook het godsbeeld in vraag stellen.

Heb jij al ooit eens een 'Isaakoffer' moeten brengen? Leg uit.

Figuur 2.5
Het beeldfragment

Kan jij je voorstellen dat ook vandaag mensen hun leven, of dat van anderen, opofferen voor hun idealen, zoals een god? Wat zou jij tegen deze mensen willen zeggen of aan hen willen vragen?

2.4 WOORDENLIJST

Genesis

Genesis is het eerste boek uit het Oude Testament. 'Genesis' is Hebreeuws voor 'in het begin'. Dit Bijbelboek verhaalt over de schepping, de zondeval, en de geschiedenis van Israël. Ook het offer van Isaak (Genesis 22, 1-19) kunnen we terugvinden in dit Bijbelboek. Genesis bevat neergeschreven geloofsverhalen en heeft niet als doel om een feitelijke of historische weergave te schetsen van het ontstaan van de wereld.

Isaakoffer

Bij een symbolische lezing van het Bijbelverhaal over het offer van Isaak kunnen we onszelf afvragen of wij vandaag al dan niet soms een 'Isaakoffer' brengen. Opofferingen horen bij het leven. Ze leren ons stilstaan bij onszelf. Dit wordt ook wel 'een Isaakoffer brengen' genoemd. Bij gelovigen kan zo'n Isaakoffer ertoe leiden dat zij het eigen mensbeeld, maar ook het godsbeeld in vraag stellen.

Midden-Oosten

Het Midden-Oosten is het gebied waar de Bijbel is ontstaan. De verhalen uit het Oude en het Nieuwe Testament spelen zich af in het Midden-Oosten. Alle Bijbelverhalen zijn sterk beïnvloed door de cultuur en het maatschappelijke leven van het Midden-Oosten. Jezus leefde hier ook.

Het christendom kent zijn oorsprong in het Midden-Oosten. Het Midden-Oosten heeft ook een belangrijke rol gespeeld in andere ontwikkelingen van de Europese cultuur. Niet alleen de Bijbel is er immers ontstaan, maar bijvoorbeeld ook ons alfabet, ontwikkelingen in de landbouw, enzovoort.

Met de term 'Midden-Oosten' bedoelt men vandaag de landen in Zuidwest-Azië en enkele delen van Noord-Afrika, zoals bijvoorbeeld Iran, Irak, Syrië, Egypte, enzovoort.

Polytheïsme

Met de term 'Polytheïst' verwijst men naar iemand die niet gelooft in één, maar in meerdere goden. De term 'polytheïsme' verwijst dus naar een godsdienst met meerdere goden.

De Grieken en de Romeinen van de oudheid waren bijvoorbeeld polytheïsten want zij geloofden in verschillende goden.

2.5 TRANSCRIPT VAN HET BEELDFRAGMENT

1. SKATEPARK

Michael, Pieter-Jan, Lindsay, Sarah en Ahmed zijn samen aan het skaten. Plotseling glijdt Michael uit en botst hij tegen Pieter-Jan. Hierdoor breekt het skateboard van Pieter-Jan. Pieter-Jan wordt boos, hij denkt dat Michael dit met opzet heeft gedaan.

Pieter-Jan: Wat heb je gedaan? Je hebt mijn nieuw skateboard geruïneerd!

Michael: Het spijt me! Dat was niet de bedoeling.

Pieter-Jan: Ja, dat zal wel. Alsof je zo'n heilige bent.

Michael: Het spijt me echt, ik viel, het was echt niet de bedoeling om je skateboard stuk te maken.

Pieter-Jan: Het zal wel. Alsof een katholiek als jij niet expres gewelddadig zou reageren? Je was gewoon jaloers op mijn skateboard.

Lindsay: Kalm aan, jongens. Misschien kunnen we je skateboard nog repareren?

Michael: Ik ben helemaal niet jaloers op jouw skateboard! En als een katholiek gelovige zou ik helemaal geen geweld gebruiken.

Pieter-Jan: Het zal wel. De Bijbel staat vol met gewelddadige verhalen. Zoals dat één verhaal, waarin een vader zijn eigen zoon vermoordt, ook opzettelijk!

Michael: Wat? Dat is niet waar?

Ahmed: Rustig, jongens. Pieter-Jan, Michael heeft dit niet expres gedaan. En over welk verhaal heb je het nu opeens?

Sarah mengt zich in het gesprek.

Sarah: Ik weet over welk verhaal je het hebt, het verhaal van Abraham en Isaak! Wacht, laat me mijn nieuwe app gebruiken, zodat we het kunnen controleren!

Sarah neemt haar tablet en iedereen kijkt mee naar de tablet. Ze opent een app 'the vault of knowledge'. Sarah plaatst haar vinger op het scherm en krijgt toegang tot de app.

App: Toegang tot onbeperkte kennis verleend... Stel uw vraag... Stel uw vraag...

Sarah: Kan je ons meer vertellen over het verhaal van Isaak?

Sarah klikt op het uitroepteken en de app vertelt het verhaal van Abraham en Isaak terwijl het enkele illustraties toont.

[BIJBELVERHAAL, deel 1]

In dit verhaal wordt het verhaal van Abraham en Isaak gepresenteerd (voice-over van de app).

Genesis 22:2-9

God zei: "Abraham! Offer je zoon Isaak voor Mij op de berg Moria."

Abraham stond op, zadelde zijn ezel en hakte hout voor het offer.

Met twee knechten en zijn zoon ging hij op weg. Op de derde dag beval hij zijn knechten bij de ezel te blijven. Hij legde het hout op de rug van Isaak en trok alleen met de jongen verder. Abraham droeg het vuur en het mes.

"Waar is het offer?" Vroeg Isaak. Abraham zei: "Daar zal God voor zorgen, mijn jongen."

Toen ze op de offerplaats waren gekomen, bouwde Abraham een altaar. Hij stapelde het hout, bond zijn zoon vast en legde hem op het altaar.

Het beeldfragment toont de leerlingen hun gelaatsuitdrukkingen. Ze zien er geschokt en in de war uit.

Michael: Huh?! Wacht eens even... Dus, Abraham moet van God zijn enige zoon offeren?

Pieter-Jan: Dat is echt gestoord. Wat voor een God verlangt zo'n vreselijke dingen van Zijn gelovigen? Wat voor een God is dat? Een God die opzettelijk kwaad wil doen? Bovendien lijkt Abraham niet eens te twijfelen aan Gods bevel. Zal hij gewoon doen wat God hem vraagt?

Michael: Kunnen we echt zo'n verschrikkelijk verhaal in de bijbel lezen?!

Sarah: Laten we teruggaan naar het verhaal.

[BIJBELVERHAAL, deel 2]

Genesis 22, 10-19

Maar terwijl hij zijn arm met het mes hief, riep een stem uit de hemel: "Abraham! Raak de jongen niet aan! Nu weet ik dat je ontzag voor God hebt. Je had Mij zelfs je zoon willen geven." Abraham keek op en zag een ram, die verstrikt zat in de struiken.

Hij offerde de ram in plaats van zijn zoon.

2. SKATEPARK

Sarah drukt op de vraagknop:

Het beeldfragment toont de leerlingen, ze zien er verward uit.

Michael: Wacht... Dus Abraham offert zijn zoon uiteindelijk niet?

Pieter-Jan: Maar waarom vraagt God eerst aan Abraham om Isaak te doden, om hem vervolgens te redden? Ik begrijp er helemaal niets van.

Michael: Wat is de betekenis van dit verhaal? Hoe kunnen we dit verhaal begrijpen?

Sarah: Wacht, er is een rubriek met veelgestelde vragen over dit verhaal: laten we die bekijken!

We zien hoe Sara op de FAQ-knop drukt. We zien verschillende vragen verschijnen:

Sarah: Kijk naar al deze vragen: (leest ze luidop voor): "Hoe is het mogelijk dat een verhaal als dit teruggevonden kan worden in de Bijbel?"

Sarah: Laten we deze bekijken: "Is het verhaal van Abraham en Isaak nog relevant voor ons vandaag? Kunnen we er nog betekenis uit halen? Heeft dit verhaal nog een boodschap voor ons?"

Ahmed: Ja, ik dacht dat de Bijbel in het teken stond van liefde, net als Jezus.

Sarah 'swipet' naar links en een andere vraag verschijnt.

Sarah: (leest de tweede vraag luidop voor): "Hechten mensen echt belang aan dit verhaal?"

Lindsay: Ik denk dat de mensen die dat doen een beetje ziek zijn in hun hoofd, niet?

Sarah: (leest de derde vraag luidop voor): "Heeft God het recht om zulke dingen te eisen? Om mensen zo op de proef te stellen?"

Pieter-Jan: Wat voor een God vraagt aan een vader om zijn eigen zoon te offeren?

Sarah: Inderdaad, maar wat voor soort vader is bereid om zijn zoon op te offeren en te doden zonder enige vorm van protest of aarzeling? Ik bedoel, sinds wanneer is het normaal om mensenlevens op te offeren?

Lindsay: Voor mij is dit het bewijs dat religie irrationeel en gevaarlijk is, vinden jullie niet?

Sarah: Laten we deze vraag bekijken: "Is het verhaal van Abraham en Isaak nog relevant voor ons vandaag? Kunnen we er nog betekenis uit halen? Heeft het verhaal nog een boodschap voor ons?"

App: Hoewel sommigen dit verhaal zouden kunnen gebruiken om geweld te plegen in de naam van God, wil de diepere betekenis van het verhaal eigenlijk dit net bekritisieren. Het verhaal bekritiseert geweld in Gods naam door Isaak te vervangen door een dier aan het eind van het verhaal, geweld is verkeerd en kan God zeker niet tevredenstellen.

Pieter-Jan: Amai... Religie kan soms echt verwarrend zijn...

Michael: Ja ik weet het... Daarom lijkt geweld in naam van eender welke god een beetje gek... Deze oude tekst kan op zoveel verschillende manieren geïnterpreteerd worden!

Pieter-Jan: Sorry dat ik jouw geloof gewelddadig noemde.

Michael: Maak je maar geen zorgen, we leren elke dag bij! En maak je ook geen zorgen om je skateboard, mijn papa krijgt dat in een mum van tijd gerepareerd!

2.6 BIBLIOGRAFIE

ART SALON HOLLAND, *Grote meesters kunstgeschiedenis: Caravaggio*, <https://www.artsalanholland.nl/grote-meesters-kunstgeschiedenis/caravaggio#slider-68609> (toegang 31.03.2020).

BIJBELSE KUNST, *Caravaggio 1573 – 1610. Het offeren van Izak (1603)*, <https://www.statenvertaling.net/kunst/grootImage/2.html> (toegang 19.12.2019).

CARAVAGGIO.NET, *The Sacrifice of Isaac*, <http://www.caravaggio.net/the-sacrifice-of-isaac/> (toegang 31.03.2020).

D. POLLEFEYT & A. DILLEN, *Verloren zonen of verloren vaders? Menselijk en goddelijk vaderschap tussen gerechtigheid en barmhartigheid*, in M. LAMBERIGTS & L. KENIS (ed.), *Mens van God. God van Mensen*, Antwerpen, Halewijn, 2005, p. 187-215.

DE BIJBEL IN DUIZEND SECONDEN, *Genesis 22, 1-18: Abraham en Isaak*, http://bijbelin1000seconden.be/menu/tiki-index.php?page=2e+zondag+van+de+veertigdagentijd+B+-+eerste+lezing%2C+Paaswake+A+B+C+-+tweede+lezing#Genesis_22_1-18:_Abraham_en_Isaak (toegang 03.02.2020).

H. AUSLOOS & B. LEMMELIJN, *De bijbel: een (g)oude(n) gids. Bijbelse antwoorden op menselijke vragen*, Leuven, Acco, 2017, p. 25-26.

H. AUSLOOS, *Geweld, God, Bijbel*, Averbode, Uitgeverij Averbode, 2019, p. 81-87, p. 96.

H. AUSLOOS, *Oud maar niet verouderd. Een inleiding tot de studie van het Oude Testament*, Leuven, Acco, 2010, p. 25-29.

J. DE SCHEPPER, *Wat christenen geloven*, Tielt/Wommelgem, Uitgeverij Lannoo/Van In, 2006, p. 35-36, p. 136-137.

KATHOLIEKE DIALOOGSCHOOL, *Materiaal Vakspecifieke Impulsen. Twee Offers*, <https://www.kuleuven.be/thomas/page/dialogschool-visje-twee-offers/> (toegang 03.01.2020).

KBS, *Willibrordvertaling 1975. Genesis 22, 1-19*.

KNACK, *Opinie Ignace Demaerel. Het offer van Abraham, één van de meest controversiële Bijbelverhalen: twee tegenovergestelde lezingen*, https://www.knack.be/nieuws/het-offer-van-abraham-een-van-de-meest-controversiele-bijbelverhalen-twee-tegenovergestelde-lezingen/article-opinion-83020.html?cookie_check=1584960245 (toegang 25.03.2020).

KONINKLIJKE NEDERLANDSE AKADEMIE VAN WETENSCHAPPEN, *Wat betekenen oude beschavingen voor de Europese cultuur van vandaag?*, <https://www.knaw.nl/nl/thematisch/de-nederlandse-wetenschapsagenda/cultuur-en-identiteit-in-heden-en-verleden/wat-betekenen-oude-beschavingen-voor-de-europese> (toegang 06.04.2020).

M. GELMANN & T. HARTMAN, *Religie voor dummies*, Pearson, Addison-Weslye, 2003, p. 139.

MENS EN SAMENLEVING, *Bijbel: mensenoffers of kinderooffers in het Oude Testament*, <https://mens-en-samenleving.infonu.nl/religie/96984-bijbel-mensenoffers-of-kinderooffers-in-het-oude-testament.html> (toegang 16.12.2020).

P. DE RIJNCK, *De kunst van het kijken: bijbelverhalen en mythen in de schilderkunst van Giotto tot Goya*, Antwerpen, Uitgeverij Ludion, 2008, p. 7, p. 20.

P. KEVERS, *Het 'offer van Abraham' of de 'binding van Isaak'*. Genesis 22, in *Ezra Bijbels tijdschrift* 39 (2018) 80-93.

P. LENS, *De leeuw en het lam: spiritualiteit en psychotherapie*, Gent, Carmelitana, 2018.

S. DESTODT, *Wat is dat in godsnaam? Religieuze begrippen verklaard*, Antwerpen, Halewijn, 2004.

S. DE BRUYN, B. LEMMELIJN & S. VANDEN HEEDE, *Bijbel. Verhalen uit het Oude Testament*, Tielt, Lannoo, 2017.

THOMAS, *De man die het gras maait*, <https://www.kuleuven.be/thomas/page/de-man-die-het-gras-maait/> (toegang 23.12.2019).

THOMAS, *Godsontmoeting (Bijbelse achtergrond)*, <https://www.kuleuven.be/thomas/page/abel-godsontmoeting/> (toegang 25.03.2020).

THOMAS, *Recontextualisering (Bijbelse achtergrond)*, <https://www.kuleuven.be/thomas/page/abel-recontextualisering/> (toegang 25.03.2020).

TOTALLY HISTORY, *The Sacrifice of Isaac. Caravaggio*, <http://totallyhistory.com/sacrifice-of-isaac/> (toegang 31.03.2020).

WIKIPEDIA, *The Sacrifice of Isaac. Caravaggio*, [https://nl.qwe.wiki/wiki/Sacrifice_of_Isaac_\(Caravaggio\)](https://nl.qwe.wiki/wiki/Sacrifice_of_Isaac_(Caravaggio)) (toegang 05.05.2020).

WIKIPEDIA, *Het offer van Abraham (atelier van Rembrandt)*, [https://nl.wikipedia.org/wiki/Het_offer_van_Abraham_\(atelier_van_Rembrandt\)](https://nl.wikipedia.org/wiki/Het_offer_van_Abraham_(atelier_van_Rembrandt)) (toegang 05.05.2020).

Didier Pollefeyt (Menen, 1965) is gewoon hoogleraar aan de Faculteit Theologie en Religiewetenschappen van de KU Leuven, België. Hij is voorzitter van het Centrum Academische Lerarenopleiding en van het Centrum voor Vredesethiek van de KU Leuven. Hij doceert religieuze initiatie, communicatie en vorming, vakdidactiek godsdienst en post-holocaust joods-christelijke relaties. Hij is verantwoordelijk voor de didactische website Thomas voor het godsdienstonderwijs in de Lage Landen en promotor van de internationale onderzoeksgroep 'Enhancing Catholic School Identity' (ECSI).

Leen Deflem (Leuven, 1995) werkt als wetenschappelijk onderzoekster aan de Faculteit Theologie en Religiewetenschappen van de KU Leuven, België. Deflem behaalde een bachelor- en masterdiploma in de Geschiedenis, een getuigschrift in de Theologie en een educatief diploma aan de KU Leuven. Ze werkt bij het Centrum Academische Lerarenopleiding van de Faculteit Theologie en Religiewetenschappen (KU Leuven) en is betrokken bij het internationale ECSI-project ('Enhancing Catholic School Identity'). Daarnaast werkt ze ook voor Thomas, de didactische website voor leerkrachten en godsdienstonderwijs in het Nederlandstalige onderwijsgebied. Deflem is ook werkzaam bij Katholiek Onderwijs Vlaanderen.

Elies Van Noten (Lier, 1995) is als wetenschappelijk onderzoekster verbonden aan de Faculteit Theologie en Religiewetenschappen van de KU Leuven, België. Ze behaalde een bachelor in de Geschiedenis en een master in de Culturele Studies aan de KU Leuven. Daarnaast behaalde ze een getuigschrift in de Theologie en een educatief diploma, alsook aan de KU Leuven. Van Noten werkt bij het Centrum Academische Lerarenopleiding van de Faculteit Theologie en Religiewetenschappen (KU Leuven) en is betrokken bij het internationale ECSI-project ('Enhancing Catholic School Identity'). Daarnaast werkt ze ook voor Thomas, de didactische website voor leerkrachten en godsdienstonderwijs in het Nederlandstalige onderwijsgebied.

 EDUC8 Consortium

Dit boek is gefinancierd door het Fonds voor interne veiligheid - Politie van de Europese Unie.

